

Тема. Старість як етап розвитку людини

1. Обґрунтування закономірностей психічного розвитку у старості.
2. Характеристика періодизацій психічного розвитку в пізньому віці.
3. Обґрунтування змісту та особливостей кризи похилого віку.
4. Характеристика типів та видів старості і старіння.
5. Аналіз психологічних проблем умирання людини та смерті.

Література

1. Дзюба Т. М., Коваленко О. Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології: навчальний посібник / за ред. проф. В. Ф. Моргуна. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2013. – С. 142-148, 224-225.
2. Коваленко О. Г. Міжособистісне спілкування осіб похилого віку : психологічні аспекти : монографія. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2015. – с. 83-101.
3. Крайг Г. Психология развития / Перевод с английского Н. Мальгиной, Н. Миронова, С. Рысева, Е. Турутиной; Под общей научной редакцией проф. А.А. Алексеева. – 7-е международное изд. – СПб.: Питер, 2002. – С. 830-833, 898-918.
4. Хухлаева О.В. Психология развития: молодость, зрелость, старость: Учеб. пособие для студ. Высших учебных заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – с 140-147.
5. Бочелюк В. Й., Черепехіна О. А. Геронтопсихологія : навч. пос. – К. : КНТ, 2014. – с. 44-92.
6. Ушакова І. М. Геронтопсихологія : підручник. – Х. : НУЦЗУ, 2014. – с. 29-39, 49-62.
7. Сімко Р. Т. Геронтопсихологія : навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2011. – с. 17-26, 41-51.
8. Стюарт-Гамільтон Я. Психология старения – СПб : Питер, 2010. – с. 15-27
9. Ермолаева М. Практическая психология старости. – Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – с. 5-64.
10. Александрова М.Д. Проблемы социальной и психологической геронтологии. – Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. – с. 122-126.

Питання та завдання для самоконтролю:

- Чому старість окремі науковці порівнюють з дитинством?
- У чому відмінність старості від старіння?
- Чому старість з точки зору культурно-історичного розвитку людства – один із наймолодших періодів?
- Проаналізуйте причини активізації інтересу в суспільстві до психологічних проблем старості.
- У чому полягає специфіка соціальної ситуації розвитку у старості?
- Обґрунтуйте закономірності психічного розвитку у старості.
- Що означає варіативність психічного розвитку старіючої людини?
- Проаналізуйте механізми розвитку особистості у старості.

- Які є погляди на проблему провідної діяльності у пізній дорослості?
- Що складає новоутворення в розвитку особистості у старості?
- Проаналізуйте компоненти старіння.
- Охарактеризуйте види старіння.
- Порівняйте особливості нормального і патологічного старіння.
- Які аспекти зумовлюють складності у визначенні періодизацій психічного розвитку у старості?
- Порівняйте різні періодизації психічного розвитку у старості.
- У чому полягає сутність кризи літнього віку?
- Які чинники зумовлюють кризу літнього віку?
- Що є останньою критичною подією в житті людини?

Робота з першоджерелами (структурно-логічна схема статті):

Базика Є. Л. Психологічні особливості переживання кризи пізньої зрілості жінками // Науковий вісник Миколаївського державного університету : зб. наук. праць. – Випуск 21 : Серія «Психологічні науки». – Т. 1. – Миколаїв, МДУ ім. В. О. Сухомлинського. 2008. – С. 14–19.

Творчі завдання та проблемні ситуації:

Завдання 1. Підібрати прислів'я про старість і старіння.

Завдання 2. Провести порівняльний аналіз періодизацій вікового розвитку людини на етапі старості, орієнтуючись на погляди Е. Еріксона, Б. Г. Ананьєва і В. Ф. Моргуна.

Завдання 2. Вставте пропущені слова в такі твердження:

1. Старіння – це процес, постійні зміни, які відбуваються у зрілих, ... організамах, які існують у певних умовах середовища і просуваються у ... віці (Дж. Біррен)

2. Процес старіння, результатом якого є старість, є не генетично запрограмованим, але ... .. процесом (В.В.Фролькіс).

3. К. В. Приходько, уважає, що джерела розвитку особистості в старості полягають у ... ..

Завдання 3. Заповніть таблицю, орієнтуючись на праці М. С. Пряжнікова

<i>Період старості</i>	<i>Провідна діяльність</i>	<i>Новоутворення</i>
Передпенсійний вік		
.....		

Тема. Анатомо-фізіологічні особливості осіб літнього та старечого віку

1. Характеристика ознак фізіологічного старіння.
2. Аналіз психофізіологічних змін, пов'язаних із нормальним старінням.
3. Обґрунтування впливу змін у зовнішності старої людини та її психічний стан.
4. Характеристика хронічних соматичних хвороб старої людини.
5. Аналіз особливостей старіння нервової системи. Вікові зміни у мозку старої людини.
6. Характеристика динаміки вищої нервової діяльності у похилому віці.

Література

1. Дзюба Т. М., Коваленко О. Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології: навчальний посібник / за ред. проф. В. Ф. Моргуна. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2013. – С. 161-165.
2. Ушакова І. М. Геронтопсихологія : підручник. – Х. : НУЦЗУ, 2014. – с. 149-151.
3. Стюарт-Гамільтон Я. Психология старения – СПб : Питер, 2010. – с. 27-30.
4. Крайг Г. Психология развития / пер. с англ.; перевод с английского Н. Мальгиной, Н. Миронова, С. Рысева, Е. Турутиной; Под общей научной редакцией проф. А.А. Алексеева. – 7-е международное изд. – СПб.: Питер, 2002. – с. 834-844.
5. Александрова М.Д. Проблемы социальной и психологической геронтологии / М.Д. Александрова. – Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. –с. 49-50, 75-77.
6. Висьневская-Рошковска К. Новая жизнь после шести десяти / пер. с польск.; общ. ред. и предисл. А.В. Толстых. – М.: Прогресс, 1989. – с. 41-48.
7. Сонин М.Я., Дыскин А.А. Пожилой человек в семье и обществе. – М.: Финансы и статистика, 1984. – с. 57-58.
8. Бердышев Г.Д. Реальность долголетия и иллюзия бессмертия. – К.: Политиздат Украины, 1989. – 254 с.
9. Авербух Е.С., Телешевская М. Э. Неврозы и неврозоподобные состояния в позднем возрасте. – Ленинград: «Медицина», 1976. – 160 с.

Питання та завдання для самоконтролю:

- Коли починається старіння організму людини?
- Як старіє м'язова система організму?
- Що це таке саркопенія?
- Які зміни відбуваються з імунною системою організму у старості?
- Чому людина у старості здається нижчою?
- Охарактеризуйте зміни у зовнішності старіючої людини.
- Які є статеві особливості старіння людини?
- Проаналізуйте чинники виникнення соматичних хвороб у старості.
- Охарактеризуйте порушення здоров'я та хвороби у старості.
- У чому специфіка старіння нервової системи?
- Як старіють представники різних типів темпераменту?

Робота з першоджерелами (структурно-логічна схема статті):

Творчі завдання та проблемні ситуації:

Завдання 1. Знайдіть у соціумі двох людей віку пізньої дорослості, з якими не маєте приятельських стосунків. Візьміть у них інтерв'ю про особливості їхнього самопочуття і їхнє життя у цілому. Результати порівняння викладіть у вигляді звіту.

Завдання 2. Проаналізуйте такі слова:

«Хвороби старості послаблюють нашу прив'язаність до життя в міру того, як ми наближаємося до смерті». Джонатан Свіфт
«Старі люди значно менше хворіють, ніж люди молоді. Але якщо у них бувають якісь хвороби хронічні, то останні переважно закінчуються разом із їхнім життям». Гіпократ
«До старості недоліки розуму стають помітнішими, як і недоліки зовнішності». Франсуа де Ларошфуко

Завдання 3. Закінчіть речення:

У старості людина здається нижчою, тому що ....

Проблеми зі здоров'ям у старості знижують здатність долати ....

Серед різних частин мозку, найпершою старіє ...

Завдання 4. Знайдіть довгожителю у своєму населеному пункті і візьміть у нього інтерв'ю з метою визначити чинники, які зумовили тривалий термін життя.

Тема. Вікові зміни особистості у старості

1. Аналіз структури особистості в пізньому віці.
2. Обґрунтування проблеми пошуку смислу життя у старості.
3. Аналіз чинників психологічного благополуччя та задоволеності життям у пізньому віці.
4. Характеристика особливостей самоставлення та самооцінки у старості.
5. Аналіз умов, які зумовлюють гармонійний розвиток особистості у старості.
6. Обґрунтування перспектив розвитку особистості у старості.

Література

1. Дзюба Т. М., Коваленко О. Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології: навчальний посібник / за ред. проф. В. Ф. Моргуна. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2013. – С. 172-186.
2. Коваленко О. Г. Міжособистісне спілкування осіб похилого віку: психологічні аспекти : монографія. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2015. – с. 101-138, 175-179.
3. Крайг Г. Психология развития / Перевод с английского Н. Мальгиной, Н. Миронова, С. Рысева, Е. Турутиной; Под общей научной редакцией проф. А.А. Алексеева. – 7-е международное изд. – СПб.: Питер, 2002. – С. 865-875.
4. Психология человека от рождения до смерти / Под общей редакцией А.А. Реана. – СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2001. – С. 563-596.
5. Хухлаева О.В. Психология развития: молодость, зрелость, старость: Учеб. пособие для студ. Высших учебных заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – с 147-170.
6. Бочелюк В. Й., Черепехіна О. А. Геронтопсихологія : навч. пос. – К. : КНТ, 2014. – с. 164-185, 242-325.
7. Ушакова І. М. Геронтопсихологія : підручник. – Х. : НУЦЗУ, 2014. – с. 80-133.
8. Сімко Р. Т. Геронтопсихологія : навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський : Оіум, 2011. – с. 72-88.
9. Стюарт-Гамільтон Я. Психология старения – СПб : Питер, 2010. – с. 165-202.
10. Ермолаева М. Практическая психология старости. – Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – с. 80-116.

Питання та завдання для самоконтролю:

- Які чинники впливають на особистість у старості і зумовлюють якість її життя?
- Охарактеризуйте умови, які не забезпечують повноцінного, адаптивного розвитку у старості.
- Проаналізуйте специфіку когнітивної підсистеми психіки особистості у старості.
- Проаналізуйте специфіку регулятивної підсистеми психіки особистості у старості.
- Проаналізуйте специфіку комунікативної підсистеми психіки особистості у старості.
- Які є підходи до проблеми стабільності особистості у старості?

- Чому у старості може зростати егоцентричність?
- Проаналізуйте чинники динаміки емоційної сфери у старості.
- Які негативні емоційні стани властиві людям цього віку?
- Обґрунтуйте умови позитивного життєвого смислу у старості.
- Що відбувається з осмисленістю життя у пізньому віці?
- Як змінюється уявлення про себе старіючої людини?
- Проаналізуйте чинники, котрі підтримують стабільність самооцінки в похилому віці.
- Обґрунтуйте явище вітаукту.
- Охарактеризуйте особливості психологічного благополуччя старіючої людини.
- Які чинники зумовлюють задоволеність життям у старості?

Робота з першоджерелами (структурно-логічна схема статті):

Міщиха Л. П. Психологічні особливості розвитку особистості в період геронтогенезу. // Збірник наукових праць : філософія, соціологія, психологія. – 2009. – Вип. 14. – Ч. 2. – с. 17-27.

Творчі завдання та проблемні ситуації:

Завдання 1. Проаналізуйте запропоновану ситуацію з психологічної точки зору (стан, можливі причини), складіть рекомендації щодо гармонійного розвитку особистості.

Світлана Карпівна, жінка 65 років. Проживає з чоловіком, дочкою та онуками у двокімнатній квартирі. Все життя пропрацювала прибиральницею у школі. Зараз прибирає під'їзди, чоловік інколи допомагає у роботі, а іноді і руку на неї піднімає. Грошей не вистачає. Найбільша турбота Світлани Карпівни – дочка Наталя та онуки – Сергійко, дев'ятикласник та однорічний Артем. У Наталі доля не складається, чоловіки біля неї надовго не затримуються. Сергій прогулює уроки, зв'язався з поганою компанією. Одна відрада у Світлани Карпівни – Артемчик.

Корній Іванович, чоловік 68 років. Зараз не працює, колись був бригадиром у колгоспі. Живе у селі у власній хаті з дружиною, родиною меншого сина. Старший син з родиною живе у сусідній хаті. Керує всім – Мотря Петрівна, дружина Корнія Івановича а на нього вже мало зважають. Родини дітей постійно сваряться між собою та з Мотрею Петрівною. Тікаючи від цього, Корній Іванович почав ще більше пити. У останній час ще є серце почало частіше «хватати».

Людмила Володимирівна, жінка 74 років. Обличчя з гладкою рожевою шкірою, зморшок мало, руки молоді, доглянуті, довгі, покриті лаком нігті, майже весь час лежить, піднімається лише щоби поїсти і за потреби, не вулицю не виходить узагалі. Живе багато років із чоловіком у громадянському шлюбі. Дітей не має. Жаліється на здоров'я, на те, що немає кому робити домашню роботу. У голосі відчутна образа...

Василь Петрович, чоловік 77 років. Проживає з дочкою та зятем у селі. Його дитячі роки випали на час війни, у якій втратив близьких, виховувався у дитячому будинку. Після війни закінчив семирічку, технікум, одружився, народилася дочка. Працював механізатором у колгоспі, був у селі поважною людиною. Але прийшли дев'яності роки, роботи у селі не стало,

трохи перебивався невеликими заробітками, дружина, яка довго хворіла – померла. З того часу жив сам у своїй хаті, звик розраховувати лише на власні сили. Але минулого року одружився онук, дід молодим віддав власну хату, перейшов жити до дочки. Болять ноги, з пів року назад пережив мікроінсульт.

Завдання 2. Запропонуйте тези на підтримку кожної точки зору:

- 1) *Особистість у старості змінюється, тому що ....*
- 2) *Особистість у старості не змінюється, тому що ....*

Завдання 3. Закінчіть речення:

- 1) *Стареча стурбованість, як зазначають К. Роцак, М. В. Єрмолаєва, має адаптивний характер, бо допомагає людям ....*
- 2) *Стареча балакучість виявляється у ....*
- 3) *К. Б. Поднебесна, характеризуючи емоційні стани старої особи, зазначає, що серед них стійко переважають ...*

Тема. Особливості пізнавальної сфери особистості в літньому та старечому віці

1. Обґрунтування особливостей інтелектуальної сфери у старості.
2. Характеристика відчуття та сприймання у похилому віці.
3. Аналіз специфіки уваги старіючих осіб.
4. Обґрунтування динаміки вищих психічних функцій у старості

Література

1. Ермолаева М. Практическая психология старости /Марина Ермолаева. – Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – С. 170-205.
2. Дзюба Т. М. Психологія дорослості з основами геронтопсихології: навчальний посібник / Т. М. Дзюба, О. Г. Коваленко ; за ред. проф. В. Ф. Моргуна. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2013. – С. 165-171.
3. Крайг Г. Психология развития / Грейс Крайг; пер. с англ.; перевод с английского Н. Мальгиной, Н. Миронова, С. Рысева, Е. Турутиной; Под общей научной редакцией проф. А.А. Алексеева. – 7-е международное изд. – СПб.: Питер, 2002. – С. 848-855.
4. Психология человека от рождения до смерти / под общей редакцией А.А. Реана. – СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2001. – С. 546-556.
5. Стюарт-Гамильтон Я. Психология старения / Я. Стюарт-Гамильтон. – СПб : Питер, 2010. – с. 52–164.
6. Сімко Р.Т. Геронтопсихологія: навчальний посібник [Тест] / Руслан Теодорович Сімко; Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. – с. 55–71.

Питання та завдання для самоконтролю:

1. Які чинники впливали на розвиток психологічних переконань у Середні віки? Дайте загальну характеристику середньовічного мислення.
2. Які напрями отримала психологічна думка в арабомовній філософії? у містицизмі? в схоластиці?
3. Чим характеризується християнська антропологія?
4. Як складалося поняття про особистість? в чому полягає специфічний зміст поняття особистості в Середні віки?
5. Які підходи в розумінні людини формуються в арабомовній культурі?
6. Як описується шлях духовного вдосконалення в Середні віки?
7. Що виступає ідеалом пізнання в Середньовіччі?
8. Як у психологічних вченнях цього періоду вирішувалися психофізичні та психофізіологічні проблеми?
9. Вкажіть основні погляди Фоми Аквінського на природу душі.
10. Чим характеризуються погляди В. Оккама та І. Дунса Скотта?
11. Які ідеї лежали в основі вчення Ібн Сіні?
12. Як Ібн Рушд вирішував проблему «активного» та «пасивного» розуму?
13. Хто з арабомовних мислителів спеціально займався проблемою зорового сприймання?

Робота з періоджерелами (структурно-логічна схема статті):

Смульсон М. Л. Розуміння та інтерпретація особистості досвіду людьми похилого віку / М. Л. Смульсон // Соціально-психологічні чинники розуміння та інтерпретації особистості досвіду: монографія / за ред. Н. В. Чепелевої. – К. : Педагогічна думка, 2008. – С. 221–247.

Творчі завдання та проблемні ситуації:

Завдання 1. Знайдіть приклади довгожителів, які демонстрували (демонструють) високоефективну творчу діяльність. Опишіть чинники цього.

Завдання 2. Запропонуйте тези на підтримку кожної точки зору:

- 1) Інтелект у старості погіршується, тому що ....
- 2) Інтелект у старості не погіршується, тому що ....

Завдання 3. Обґрунтуйте мудрість як особливе когнітивне утворення суб'єкта у контексті статті

Мехтиханова Н.Н. Мудрость – свойство пожилых и адаптированных? / Наталья Николаевна Мехтиханова, Марина Лазаревна Смульсон // Вестник Костромского государственного университета имени Н.А. Некрасова. Серия Педагогика. Психология. Социальная работа. Ювенология. Социокинетика. – 2013. – № 3. – Т. 19. – С. 36-40.

Завдання 4. Закінчіть речення:

- 1) Кристалізований інтелект асоціюється зі здібностями, які ....
- 2) Механізми компенсації вікових інтелектуальних змін найбільше проявляються при дослідженні тих функцій, які виявляють ...
- 3) На зниження інтелектуальної діяльності, людей в цьому віці більше впливає не власне вік, а ...

Тема. Особливості міжособистісних стосунків та спілкування в пізній дорослості

1. Обґрунтування змісту, структури та функцій міжособистісного спілкування у пізньому віці.
2. Визначення чинників, які зумовлюють положення старої людини в сім'ї.
3. Обґрунтування проблеми самотності в старості.
4. Характеристика міжособистісних стосунків літнього подружжя.
5. Аналіз психологічних проблем, пов'язаних із перебуванням старих людей у будинках-інтернатах.

Література

1. Дзюба Т. М., Коваленко О. Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології: навчальний посібник / за ред. проф. В. Ф. Моргуна. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2013. – С. 193-203.
2. Коваленко О. Г. Міжособистісне спілкування осіб похилого віку: психологічні аспекти : монографія. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2015. – с. 138-156.
3. Крайг Г. Психология развития / Перевод с английского Н. Мальгиной, Н. Миронова, С. Рысева, Е. Турутиной; Под общей научной редакцией проф. А.А. Алексеева. – 7-е международное изд. – СПб.: Питер, 2002. – С. 880-886.
4. Ермолаева М. Практическая психология старости. – Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – с. 138-169.
5. Краснова О. В. Лидерс А. Г. Социальная психология старения: учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений. – М: Издательский центр Академия, 2002. – с. 108-145.
6. Хухлаева О.В. Психология развития: молодость, зрелость, старость: Учеб. пособие для студ. Высших учебных заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – с 171-176.
7. Альперович В. Д. Старость. Социально-философский анализ. – Ростов-на-Дону: Издательство СКНЦ ВШ, 1998. – с. 73-82.
8. Бочелюк В. Й., Черепехіна О. А. Геронтопсихологія : навч. пос. – К. : КНТ, 2014. – с. 119-123, 207-211.
9. Ушакова І. М. Геронтопсихологія : підручник. – Х. : НУЦЗУ, 2014. – с. 139-147.
10. Сімко Р. Т. Геронтопсихологія : навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2011. – с. 113-115.
11. Стюарт-Гамильтон Я. Психология старения – СПб : Питер, 2010. – с. 192-201.

Питання та завдання для самоконтролю:

- Яке значення міжособистісні стосунки мають у житті старої людини?
- Проаналізуйте специфіку міжособистісного спілкування осіб пізнього віку.
- Як спілкування у старості впливає на емоції людини, на її здоров'я?
- Охарактеризуйте напрямки міжособистісного спілкування літньої особи.

- Проаналізуйте динаміку міжособистісних стосунків у різні періоди старості.
- Обґрунтуйте зміст емоційного, когнітивного і поведінкового компонентів міжособистісного спілкування людини на етапі старості.
- Охарактеризуйте зовнішні чинники міжособистісного спілкування осіб віку пізньої дорослості.
- Охарактеризуйте внутрішні чинники міжособистісного спілкування осіб віку пізньої дорослості.
- Які чинники впливають на сімейні стосунки старих осіб?
- У чому полягає зміст явища інкорпоризація старих?
- Проаналізуйте наслідки такого явища, як синдром спустошеного гнізда.
- Обґрунтуйте проблему насильства щодо літніх членів родини.
- Як змінюються взаємини подружжя у старості?
- Проаналізуйте причини самотності старих людей.

Робота з першоджерелами (структурно-логічна схема статті):

Коваленко О. Г. Модель міжособистісного спілкування осіб похилого віку // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України ; [за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої]. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. – Вип. 28. – с. 191–202.

Творчі завдання та проблемні ситуації:

Завдання 1. Опишіть будь-який вид своїх стосунків з літньою людиною у контексті компонентів міжособистісного спілкування (емоційного, пізнавального, поведінкового). Тобто, які емоції переважають у кожному випадку, які якості найбільше виявляються у кожному випадку, у якій поведінці це проявляється.

Завдання 2. Виберіть два види стосунків, які Ви зараз підтримуєте. Одні з них мають бути добрими відносинами, позитивними, інші – звичайними взаєминами, до того ж досить прохолодними. Розгляньте, які чинники впливають на кожен тип відносин. Тобто, які саме внутрішні особливості та зовнішні умови найбільше впливають на позитивні та прохолодні відносини. Результати свого аналізу відобразите на папері у таблиці

Завдання 3. Далі запропоновані різні ситуації та конфліктні стратегії. Необхідно привести конфліктну стратегію у відповідність з певною ситуацією, у якій вона може бути доречно застосована.

Ухилення	Мета і стосунки є важливими
Примус	Мета і стосунки порівняно важливі
Згладжування	Як мета, так і стосунки не є важливими
Компроміс	Мета є важливою, стосунки – ні.
Вирішення проблеми	Мета не важлива, стосунки – важливі.

Тема. Старіюча людина в суспільстві

1. Аналіз чинників, які впливають на місце і роль старої людини у сучасному суспільстві.
2. Обґрунтування такої соціально-психологічної проблеми, як вихід на пенсію.
3. Характеристика соціальної адаптації у похилому віці, обґрунтування проблеми задоволеності життям у цьому віці.
4. Аналіз явища стереотипізації осіб похилого віку.

Література

1. Дзюба Т. М., Коваленко О. Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології: навчальний посібник / за ред. проф. В. Ф. Моргуна. – К. : В.Д. «Слово», 2013. – С. 186-193.
2. Коваленко О. Г. Міжособистісне спілкування осіб похилого віку : психологічні аспекти : монографія. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2015. – с. 97-100, 254-269.
3. Крайг Г. Психология развития / Перевод с английского Н. Мальгиной, Н. Миронова, С. Рысева, Е. Турутиной; Под общей научной редакцией проф. А.А. Алексеева. – 7-е международное изд. – СПб.: Питер, 2002. – С. 875-879, 886-895.
4. Ермолаева М. В. Психология зрелого и позднего возрастов в вопросах и ответах : учебное пособие. – М. : Издательство Московского психолого-социального института ; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 2004. – с. 126-136, 140-142, 167-172.
5. Краснова О. В. Лидерс А. Г. Социальная психология старения: учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений. – М: Издательский центр Академия, 2002. – с. 64-107, 146-158.
6. Хухлаева О.В. Психология развития: молодость, зрелость, старость: Учеб. пособие для студ. Высших учебных заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – с 176-200.
7. Сімко Р. Т. Геронтопсихологія : навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2011. – с. 29-38, 156-159.
8. Ушакова І. М. Геронтопсихологія : підручник. – Х. : НУЦЗУ, 2014. – с. 134-139.
9. Стюарт-Гамильтон Я. Психология старения – СПб : Питер, 2010. – с. 181-183, 200-201.
10. Бочелюк В. Й., Черепехіна О. А. Геронтопсихологія : навч. пос. – К. : КНТ, 2014. – с. 211-213, 344-375.

Питання та завдання для самоконтролю:

- Чому проблема адаптації актуалізується у старості?
- Проаналізуйте чинники, які зумовлюють місце старіючої людини в суспільстві.
- Обґрунтуйте проблему необхідності побудови соціального капіталу у зрілості для успішної старості.
- Проаналізуйте психологічні наслідки постарішання населення.

- Що складає сутність соціальної адаптації старіючої людини?
- Чому постає проблема ресоціалізації у старості?
- Які чинники зумовлюють процес адаптації особистості до похилого віку, становища пенсіонера?
- Проаналізуйте стратегії пристосування особистості до старості.
- Які чинники впливають на ставлення літніх людей до роботи.
- Які стереотипи про старість найбільш поширені у нашому суспільстві.
- Як відрізняється ставлення до старості у людей різного віку?
- Проаналізуйте явище ейджизму, його типи.
- Охарактеризуйте прояви прямого і непрямого нгасильства до старих осіб.
- Що складає сутність геронтологічного еб'юзінгу?

Робота з першоджерелами (структурно-логічна схема статті):

Краснова О.В. Стереотипы пожилых и отношение к ним // Психология зрелости и старения: Ежеквартальный научно-практический журнал. –1998. – № 1. – С. 10-18.

Творчі завдання та проблемні ситуації:

Завдання 1. Знайдіть знайому літню людину, поспілкуйтесь з нею і опишіть чинники, які визначають її соціальну взаємодію.

Завдання 2. Порівняйте явища соціальної адаптації і соціальної реадaptaції у старості.

Завдання 3. Далі запропоновані різні стратегії пристосування особистості до старості. Необхідно привести стратегію у відповідність з певною ситуацією, якій вона відповідає.

конструктивна	Мета і стосунки є важливими
залежна	Мета і стосунки порівняно важливі
оборонна	Як мета, так і стосунки не є важливими
ворожа	Мета є важливою, стосунки – ні.
самоненависть	Мета не важлива, стосунки – важливі.

Завдання 4. Закінчіть речення:

- 1) Постарішання населення – прогресивне явище, тому що ....
- 2) Соціально-демографічна група літніх людей – одна з найбільш ...
- 3) Старі люди оцінюються негативніше ніж молоді тільки в тому випадку, якщо є ...

Тема. Психічні порушення і старіння

1. Специфіка та відмінність хвороб похилого віку від «молодіжних захворювань». Аналіз впливу соматичних хвороб на виникнення психічних порушень у старості.
2. Характеристика прямих причин зниження інтелекту старих людей (хвороба Альцгеймера та судинні ураження мозку).
3. Обґрунтування значення непрямих причин у зниження інтелектуального рівня людей похилого віку (негативні очікування, погіршення здоров'я, низький рівень освіти, бідність, неконтрольоване вживання ліків, зловживання алкоголем, низька мотивація до пізнавальної діяльності, психотравмуючі ситуації тощо).
4. Характеристика старечих деменцій.
5. Аналіз особливостей виникнення функціональних старечих психозів.
6. Обґрунтування особливостей прояву неврозів у пізньому віці, чинники їхнього виникнення.
7. Характеристика симптоматики прояву депресій, марень у старості, іпохондричної фіксації на старечих хворобах.

Література

1. Крайг Г. Психология развития / Грейс Крайг; пер. с англ.; перевод с английского Н. Мальгиной, Н. Миронова, С. Рысева, Е. Турутиной; Под общей научной редакцией проф. А.А. Алексеева. – 7-е международное изд. – СПб.: Питер, 2002. – С. 840-844, 855-860
2. Психология человека от рождения до смерти / под общей редакцией А.А. Реана. – СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2001. – С. 556-561, 568-569.
3. Стюарт-Гамильтон Я. Психология старения / Я. Стюарт-Гамильтон. – СПб : Питер, 2010. – с. 203–239.
4. Александрова М.Д. Проблемы социальной и психологической геронтологии / М.Д. Александрова. – Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. – С. 82-84.
5. Висьневская-Рошковска К. Новая жизнь после шести десяти / К. Висьневская-Рошковска; пер. с польск.; общ. ред. и предисл. А.В. Толстых. – М.: Прогресс, 1989. – С. 62-77
6. Корсакова Н.К. Нейропсихология позднего возраста: обоснование концепции и прикладные аспекты /Н.К. Корсакова // Психология старости и старения: хрестоматия: учеб. пособие для студ. психол. фак. высш. учеб. заведений / Сост. О.В. Краснова, А.Г. Лидерс. — М.: Издательский центр «Академия», 2003. — С. 149-155.
7. Авербух Е.С. Неврозы и неврозоподобные состояния в позднем возрасте / Е.С. Авербух, М.Э. Телешевская. – Ленинград: «Медицина», 1976. – 160 с.

Питання та завдання для самоконтролю:

- Які є прямі причини зниження інтелекту у старості?
- Проаналізуйте непрямі причини зниження інтелекту в старості.
- Які чинники зумовлюють процес адаптації особистості до похилого віку, становища пенсіонера?

- Проаналізуйте стратегії пристосування особистості до старості.
- Які чинники впливають на ставлення літніх людей до роботи.
- Порівняйте особливості депресивності при патологічному і непатологічному старінні.
- Як виявляється слабкість розуму у старості?
- Проаналізуйте психологічні наслідки постаріння населення.
- Як зловживання алкоголем впливає на інтелектуальну деградацію у старості?
- З чим пов'язані психози у старості?

Робота з першоджерелами (структурно-логічна схема статті):

Шахматов Н.Ф. Психическое старение / Н.Ф. Шахматов // Учебное пособие по психологии старости. Для факультетов: психологических, медицинских и социальной работы /Ред.-сост. Д.Я. Райгородский. – Самара: Издательский дом БАХРАХ-М, 2004. – С. 295-306.

Творчі завдання та проблемні ситуації:

Завдання 1. Закінчіть речення:

- 1) Поширеність деменції серед тих літніх осіб, які живуть у родині, ведуть активний спосіб життя є ....
- 2) У хворих на деменцію спостерігається підвищений ...
- 3) У старості депресію можуть спричинити ...
- 4) Провідною детермінантою суїциду серед людей похилого віку стає їх ...

Завдання 2. Як «правило п'ятірки» стосується деменції у старості? Обґрунтуйте.

Завдання 3. Заповніть таблицю щодо аналізу симптомів судинної деменції у старості

<i>Когнітивна сфера</i>	<i>Емоційно-вольова сфера</i>

Завдання 4. Складіть рекомендації літній людині, в якій спостерігаються симптоми зниження інтелекту, пов'язані з непрямими причинами.

Тема. Соціальна та психологічна діяльність зі старими людьми

1. Характеристика та цілі психодіагностичної роботи практичного психолога із старими людьми.
2. Обґрунтування особливостей психопрофілактичної роботи практичного психолога з ними, її задач.
3. Обґрунтування специфіки та задач психотерапії старих осіб в роботі практичного психолога. Види психотерапії.
4. Характеристика цілей та методів індивідуального психологічного консультування осіб похилого та старечого віку.
5. Обґрунтування особливостей психологічної просвіти старих людей.

Література

1. Коваленко О. Г. Міжособистісне спілкування осіб похилого віку : психологічні аспекти : монографія. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2015. – С. 294–336, 429–452.
2. Яцемирская Р. С. Социальная геронтология (лекции) : учебное пособие для вузов. – М. : Академический Проект, 2006. – с. 244–268.
3. Краснова О. В. Лидерс А. Г. Социальная психология старения: учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений. – М: Издательский центр Академия, 2002. – с. 231–278.
4. Сімко Р. Т. Геронтопсихологія : навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2011. – с. 120–135.
5. Ушакова І. М. Геронтопсихологія : підручник. – Х. : НУЦЗУ, 2014. – с. 161-186.
6. Ермолаева М. Практическая психология старости. – Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – с. 117-169.
7. Scialfa, C. T., & Fernie, G. R. (2013) Adaptive Technology. In K. Komp & M. Aartsen (Eds.), *Old age in Europe: A textbook of gerontology* (pp. 426-436). Dordrecht, Netherlands: Springer. Retrieved from <http://www.3med-pdf.com/3/342-Old%20Age%20in%20Europe.pdf>.
8. Архипова С. П. Освіта як елемент життєдіяльності людей літнього віку // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2013. – № 13 (272). – Ч. IV. – с. 23–32.
9. Коваленко О. Г. Програма оптимізації міжособистісного спілкування осіб похилого віку // Практична психологія та соціальна робота. – 2014. – № 7 (184). – с. 17–28.
10. Кривоконь Н. І. Соціально-психологічні особливості розвитку соціальних послуг людям літнього віку // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам.-Под. нац. ун-ту імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України; [за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої]. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – Вип. 8. – с. 512–521.

Питання та завдання для самоконтролю:

- У чому полягає мета психологічної допомоги старіючим людям?

- Якими знаннями повинен володіти психолог, який працює з літніми людьми?
- Проаналізуйте специфіку психосоціальної допомоги особам пізнього віку.
- Як ставляться літні люди до надання їм психологічної допомоги?
- У чому полягають особливості психодіагностичної роботи психолога з літніми людьми?
- Охарактеризуйте специфіку психопрофілактичної роботи зі старими людьми.
- Охарактеризуйте специфіку психоконсультативної роботи зі старими людьми.
- Охарактеризуйте специфіку психопрофілактичної роботи зі старими людьми.
- Охарактеризуйте специфіку психотерапевтичної роботи зі старими людьми.
- Охарактеризуйте специфіку психопрофілактичної роботи зі старими людьми.
- Які є види консультування літніх осіб?
- Які особливості застосування тренінгу у роботі з літніми людьми?
- У чому полягає психологічна специфіка надання допомоги літнім особам у територіальних центрах?
- Як необхідно готувати людину до професійної роботи зі старими людьми?

Робота з першоджерелами (структурно-логічна схема статті):

Филозоф А. А. Некоторые аспекты психосоциальной помощи пожилым и старым людям // Психология зрелости и старения. – 2003. – № 2(22). – лето. – с. 34-39.

Творчі завдання та проблемні ситуації:

Завдання 1. Оберіть літню людину, поспілкуйтесь з нею і укладіть разом з нею пам'ятку «Умови мого повноцінного сучасного життя».

Завдання 2. Укладіть рекомендації рідним для спілкування з літньою людиною.

Завдання 3. Укладіть рекомендації соціальним службам для спілкування з літньою людиною.

Завдання 4. Складіть план просвітницької роботи з літніми людьми.